

INCLUSIEF ONDERWIJS IN PORTUGAL

Diversity is a fact, inclusion is an act, één van de vele rake uitspraken die wij hoorden tijdens ons werkbezoek aan Portugal en die tekenend is voor wat wij hebben gehoord, gezien en ervaren. Dolf van Veen en Marij Bosdriesz, beiden werkzaam bij het Nederland Centrum Onderwijs en Jeugdzorg (NCOJ), namen negen samenwerkingsverbanden en een vertegenwoordiger van het ministerie van OCW mee naar Lissabon. Deze samenwerkingsverbanden zijn als voorloperregio's verbonden aan het platform Naar Inclusiever Onderwijs.

Portugal is een inspirerend Europees voorbeeld als het gaat om inclusief onderwijs. Vanaf 2008 hebben zij inclusief onderwijs verankerd in hun wetgeving en zij stellen daarbij: *It's inclusive education or no education*. Onder inclusief onderwijs verstaan zij dat ieder kind naar de school gaat die óf het dichtst bij hun woonadres is, óf het dichtst bij het werkadres van hun ouders is. Daar zit geen ruimte voor afwijzing of doorverwijzing. Inclusie is onderdeel van hun DNA. De professionals die wij spraken hadden het niet over beperkingen, stoornissen of handicaps. Zij spraken allemaal over gelijkwaardigheid, inclusie en samenwerking. Inclusie is een mindset, die door iedereen gedeeld wordt. De instelling van alle betrokkenen was heel positief; we hoorden weinig over problemen en belemmeringen, ook al zijn die er wel, maar men laat zich leiden door de kernwaarden, mogelijkheden en kansen.

Samenwerking

De scholen zijn zo ingericht dat zij vrijwel alle kinderen kunnen bieden wat zij nodig hebben. Doordat de scholen samenwerken binnen clusters 0-18+ wordt de hele range van onderwijs- en opvangvoorzieningen op elkaar afgestemd. Daarmee kan voor leerlingen toekomstgericht gedacht en gewerkt worden. Daarbij bestaan er stevige multidisciplinaire teams op alle scholen.

De schooldirecteur heeft ruimte om deze teams in te richten al naar gelang wat de doelgroep op de betreffende school vraagt. Denk hierbij aan specialisten (voorheen: leerkrachten speciaal onderwijs), schoolpsychologen, orthopedagogen, maatschappelijk werkers, jeugdartsen, mentoren, onderwijsondersteuners en mediators.

Naast deze multidisciplinaire teams geloven ze in Portugal enorm in de kracht van de gemeenschap. Ze werken nauw samen met ouders en nemen deze samenwerking zeer serieus. Ook worden de scholen ingezet voor de gemeenschap. Een mooi voorbeeld waarover we hoorden op de middelbare school die we bezochten, is de mogelijkheid voor gezinnen om vóór schooltijd met elkaar te sporten met de faciliteiten die de school biedt. Een manier om ouders te binden aan de school en het gebouw en om zo laagdrempelig ontmoeting te realiseren.

Ook hebben scholen middelen en mogelijkheden om ouders te ondersteunen als het gaat om armoede en kunnen hiervoor diverse financiële en materiële bronnen inzetten, bijvoorbeeld laptops en studieboeken. Ze werken hierbij nauw samen met de gemeente en bespreken regelmatig, met een vast contactpersoon, signalen rondom kinderen en gezinnen in risicosituaties.

Resource Centres for Inclusion

Inclusion is a process, so please – start!, een gevleugelde uitspraak door één van de ambtenaren van het Portugese ministerie van Onderwijs. Dit sluit mooi aan op wat we doen met het platform Naar Inclusiever Onderwijs: inclusie DOEN op verschillende plekken in het land.

In Portugal werd in 2008 een radicaal besluit genomen: de scholen voor speciaal onderwijs werden omgevormd tot expertisecentra en het overgrote deel van de leerlingen werd teruggeplaatst in het regulier onderwijs, tezamen met hun docenten. Dat besluit was overigens wel zorgvuldig tot stand gekomen, door een tour van de toenmalige staatssecretaris door alle regio's om met veel scholen in gesprek te gaan over wat er nodig was in het onderwijs. In de praktijk betekende dit dat het deelnamepercentage van leerlingen in het gespecialiseerd onderwijs van 12% naar 1% zakte. Deze laatste 1% betreft kinderen die, veelal vanwege fysieke en medische ondersteuningsvragen, niet in staat zijn om naar regulier onderwijs te gaan. De overige 11% van de leerlingen is op het regulier onderwijs geplaatst, met ondersteuning en coaching van de leerkrachten die voorheen voor de klas stonden op de scholen voor speciaal onderwijs. Deze scholen voor speciaal onderwijs zijn omgevormd tot Resource Centres for Inclusion [CERCI]. Deze centra richten zich op het ondersteunen, coachen, professionaliseren en begeleiden van de teams op de reguliere scholen. Zo rusten zij hen (nog meer) toe om alle kinderen inclusief onderwijs te kunnen bieden.

De klassen in het regulier onderwijs bestaan uit maximaal 24 kinderen, waarbij er ruimte is om de klas te verkleinen vanwege het grote aantal kinderen met een ondersteuningsvraag en waarbij er ruimte is om een deel van de dag met dubbele bezetting voor de klas te staan. Daarnaast krijgen kinderen met een ondersteuningsvraag dagelijks een uur begeleiding. Deze begeleiding vindt veelal buiten de klas plaats.

De overheid

Het Portugese ministerie van Onderwijs heeft een belangrijke rol bij alle facetten van het onderwijs, zoals bij het curriculum en de urenroosters, en dus ook bij het realiseren van inclusief onderwijs. Zo draagt werkelijk iedere medewerker van het ministerie, van ambtenaar tot minister, dezelfde inclusieve boodschap uit. De ambtenaren van het ministerie staan dichtbij de scholen en zij investeren in de relatie. Dit was voelbaar tijdens de bezoeken die wij brachten aan de scholen. Ze kennen elkaar en vullen elkaar aan in gesprekken over inclusief onderwijs. Het ministerie vervult daarbij een nadrukkelijk sturende rol richting inclusief onderwijs en doet hierin geen concessies.

Opmerkelijk is de betrokkenheid van het ministerie bij het aanstellen en plaatsen van leerkrachten. Zij plaatsen leerkrachten decentraal. In de praktijk betekent dit dat je als leerkracht zonder vaste aanstelling jaarlijks overal in Portugal geplaatst kunt worden. Uitzondering hierop zijn leraren met een vaste aanstelling, maar hiervan is er slechts een beperkt aantal. Deze decentrale plaatsing heeft onder andere tot gevolg dat de schoolleider geen volledige regie heeft over zijn formatie en daarin niet altijd inhoudelijk kan sturen op een bepaald profiel van een leerkracht als het team of de klas daarom vraagt.

De onderwijsinspectie heeft, naast een inspecterende taak, ook een belangrijke ondersteunende taak naar scholen. Zij gaan met scholen in gesprek over het proces naar meer inclusie en de onderwijskwaliteit die hierbij nodig is. De scholen worden daarbij beoordeeld op de voortgang in het werken naar inclusief onderwijs. De cijfermatige kant, zoals data over leerlingprestaties, heeft nadrukkelijk een ondergeschikte rol.

It has to be better, not perfect

In Portugal hebben ze radicale keuzes gemaakt om te komen tot inclusief onderwijs. Inclusief onderwijs als onderdeel van een inclusieve samenleving, waarbij gekeken wordt naar verschillen op alle terreinen: etniciteit, gender, sociaaleconomische status, leervermogen, ondersteuningsbehoeften en ga zo door. Zij stellen hierbij dat het altijd beter kan, maar tegelijkertijd niet perfect hoeft. Iedere dag een stap richting meer inclusief onderwijs, een stap die ieder vanuit zijn of haar rol kan zetten.

Tot besluit

Laten we beginnen met het besef dat inclusie een continu proces is, en dat kleine stappen op lokaal niveau grote impact kunnen hebben. We zouden de principes die we in Portugal hebben gezien moeten omarmen, zoals samenwerking tussen scholen, multidisciplinaire teams, betrokkenheid van ouders en ondersteuning van de gemeenschap.

Inclusie is nadrukkelijk een gemeenschappelijke en in de samenleving breed gedeelde waarde en mindset. Het is een taak voor scholen, waarbij het ontwikkelen van een gezamenlijke taal belangrijk is.

Daarnaast is het van essentieel belang dat het ministerie van Onderwijs een leidende rol speelt en overall een inclusieve boodschap uitdraagt. Het bevorderen van inclusief onderwijs is tegelijk een proces van schoolontwikkeling en versterking van de kwaliteit van het onderwijs.

Ten slotte moeten we ons onderwijssysteem blijven evalueren en verbeteren om ervoor te zorgen dat het voor alle kinderen toegankelijk is, ongeacht hun achtergrond of onderwijsbehoeften. Laten we breed samenwerken om inclusie te verankeren in het hart van ons onderwijssysteem en in het streven naar een inclusieve samenleving, waarin iedereen de kans krijgt om samen te leren en te groeien.

Dit artikel is geschreven op basis van een werkbezoek aan Lissabon in mei 2023 van de negen inspiratieregio's vanuit een ondersteuningsprogramma van het platform Naar Inclusiever Onderwijs. Aan dit artikel is meegewerkt door Diète de Vos, Jack Biskop, Sonay Mizrak, Jérôme Smits en Marij Bosdriesz.